

УДК 341.9

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРАВИЛ ПІДСУДНОСТІ СПРАВ ПРО ЗАХИСТ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

PROBLEMATIC ASPECTS OF JURISDICTION RULES IN CASES OF LEGAL ENTITY BUSINESS REPUTATION PROTECTION IN THE INTERNATIONAL PRIVATE LAW

Василюк В.М.,

*ад'юнкт кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ*

Стаття присвячена вивченню правил міжнародної підсудності справ про захист права на недоторканість ділової репутації юридичної особи. Проаналізовано значення *forum shopping* у міжнародному приватному праві. Вивчені правила підсудності в окремих країнах.

Ключові слова: правила підсудності, ділова репутація, юридична особа, *forum prorogatum*, *forum shopping*, *forum delicti*.

Статья посвящена изучению правил международной подсудности дел о защите права на неприкосновенность деловой репутации юридического лица в международном частном праве. Проанализировано значение *forum shopping* в международном частном праве. Изучены правила подсудности в некоторых странах.

Ключевые слова: правила подсудности, деловая репутация, юридическое лицо, *forum prorogatum*, *forum shopping*, *forum delicti*.

The article is devoted to the study of jurisdiction rules in cases of legal entity business reputation protection in the international private law. It was studied the influence of *forum shopping* in the international private law. It was learned the jurisdiction rules in some countries.

Key words: jurisdiction rules, legal entity, business reputation protection, *forum prorogatum*, *forum shopping*, *forum delicti*.

Постановка проблеми. Право на захист ділової репутації юридичної особи гарантується численними міжнародними конвенціями та низкою національних законів. Водночас постає питання вибору суду під час подання позову про захист ділової репутації. Міжнародні договори та національне законодавство України не містять спеціальних правил підсудності справ про захист ділової репутації юридичної особи. Саме тому доводиться вирішувати питання про

підсудність цієї категорії справ за загальними правилами, що викладені в міжнародних договорах про правову допомогу та національних законах про міжнародне приватне право. У міжнародному праві проблема дифамації виникає, коли в правовідносинах бере участь іноземна юридична чи фізична особа, а тому постає питання про захист немайнового права засобами, наявними в національному цивільному законодавстві або спеціальному законодавстві про

ЗМІ. Можливі дві ситуації: або іноземна особа поширила відомості, що посягають на ділову репутацію юридичної особи цієї держави, або було допущено порушення прав іноземної юридичної особи. Сказане стосується й поширення інформації в Інтернеті. Дифамація в Інтернеті завжди носить міжнародний характер. Боротьба проти дифамації в Інтернеті відноситься до предмета регулювання міжнародного права, оскільки зусилля окремих держав у цьому напрямі малоефективні.

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Проблеми визначення міжнародної підсудності справ про захист ділової репутації юридичної особи не приділена увага українських чи іноземних вчених цивілістів. Однак була опублікована низка наукових праць, присвячених загальним правилам міжнародної підсудності, серед них виділимо праці Ю. Черняка, В. Талимончика, М. Лева. Теоретична, прикладна та практична значимість обраної теми, її недостатня теоретична вивченість та актуальність зумовили необхідність здійснення дослідження.

Постановка мети та завдань. Мета статті полягає в системному вивченні та аналізі правил міжнародної підсудності справ про захист ділової репутації юридичної особи. Відповідно до мети були поставлені такі завдання:

1. дослідити загальні правила міжнародної підсудності;
2. порівняти правила міжнародної підсудності в Україні та країнах ЄС;
3. вивчити правила міжнародної підсудності в країнах СНД;
4. запропонувати уніфікований підхід під час розгляду цієї категорії справ.

Методи наукового дослідження. Методологічну основу складають сучасні методи наукового пізнання, зокрема діалектичний із системно-структурним підходом до вивчення матеріалу, порівняльно-правовий метод, формально-логічний, логіко-юридичний тощо.

Виклад основного матеріалу. У міжнародних приватних відносинах відповідальність за посягання на ділову репутацію юридичної особи реалізується шляхом подання позову потерпілою стороною, а тому перше питання, яке виникає, – міжнародна підсудність цієї категорії справ.

Крім того, на сучасному етапі розвитку правила міжнародної підсудності в справах про захист ділової репутації юридичної особи повинні відповідати розвитку сучасних комунікаційних технологій. Захист ділової репутації юридичної особи не став об'єктом спеціального регулювання. Можна констатувати, що правове регулювання істотно відстає. Нині питання міжнародної підсудності цієї категорії справ регулюється з урахуванням діяльності традиційних ЗМІ.

Міжнародна підсудність визначається як компетенція судового органу на розгляд певної цивільної справи, ускладненої іноземним елементом. Міжнародна підсудність є окремою категорією, яка не пов'язана з внутрішньодержавною підсудністю. Під час визначення міжнародної підсудності справ

необхідно встановити, який суд компетентний із цієї категорії справ; ланка суду, що буде розглядати цю справу як суд першої інстанції.

У межах СНД правила підсудності справ про захист ділової репутації зафіксовані в Конвенції про правову допомогу й правові відносини в цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22.01.1993 р. та Конвенції про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних та кримінальних справах від 07.10.2002 р. Згідно із цими конвенціями суди договірних сторін компетентні в справах про захист ділової репутації, якщо ця юридична особа має постійне місцезнаходження на території цієї договірної сторони. Згідно зі ст. 22 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р. до особистих немайнових прав застосовується право держави, у якій мала місце дія чи інша обставина, що стала підставою для вимоги про захист таких прав, якщо інше не передбачено законом [3; 4].

Отже, у позивача за позовом про дифамацію існує права можливість звернутися або в суд за місцем знаходження відповідача, або за своїм місцем знаходження. Таке правило направлене на створення сприятливих для позивача можливостей захисту його прав шляхом вибору суду. Однак українські позивачі, звертаючись до українських судів, повинні знати, чи буде таке рішення виконано в іншій державі. Рішення можуть бути виконані за наявності договору про правову допомогу між державами або ж на засадах взаємності, якщо інша держава є стороною Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р.

Як наслідок, можливість пред'явлення позову за місцем проживання або місцем знаходження позивача тільки на перший погляд здається сприятливою. Найчастіше з пред'явленням такого позову права позивача не будуть захищені, оскільки виникає питання виконання судового рішення. Щодо Інтернету може виникнути необхідність спростувати інформацію на сайті, що знаходиться в третій державі, яка не має ніякого відношення до місцезнаходження позивача чи відповідача. Однак можливість звернення до суду за місцем знаходження джерела інформації в ряді правил підсудності не передбачена. Очевидним є звернення до досвіду окремих держав під час вирішення проблеми дифамації взагалі й дифамації в Інтернеті зокрема.

Підсудність судам України цивільних справ з іноземним елементом визначається Цивільним процесуальним кодексом України (далі – ЦПК України), Законом України «Про міжнародне приватне право» (ст. ст. 75, 76) або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України (ч. 1 ст. 414 ЦПК України).

Слід звернути увагу на те, що питання про підсудність судам України справ з іноземним елементом визначається на момент відкриття провадження в справі, незважаючи на те, що в ході провадження в справі підстави для такої підсудності відпали або змінилися. При цьому суд відмовляє у відкритті провадження в справі, якщо в суді чи іншому юрисдик-

ційному органі іноземної держави є справа зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, що передбачено ч. 2 ст. 75 Закону України «Про міжнародне приватне право». На підставі ст. 76 Закону України «Про міжнародне приватне право» суди можуть приймати до свого провадження й розглядати будь-які справи з іноземним елементом у випадках, якщо на території України відповідач у справі має місце проживання або місцезнаходження, або рухоме чи нерухоме майно, на яке можна накласти стягнення, або знаходиться філія або представництво іноземної юридичної особи-відповідача; у справах про відшкодування шкоди, якщо її було завдано на території України; якщо в справі про відшкодування шкоди позивач – фізична особа має місце проживання в Україні або юридична особа-відповідач – місцезнаходження в Україні; дія або подія, що стала підставою для подання позову, мала місце на території України; в інших випадках, визначених законом України та міжнародним договором України.

Вирішуючи питання про підсудність цивільних справ з іноземним елементом, судам слід враховувати не тільки норми внутрішньодержавного права, але й колізійні норми, які містяться в конвенціях і двосторонніх договорах України та інших держав про правову допомогу.

Відповідно до ч. 2 ст. 2 ЦПК України правила про підсудність, передбачені в міжнародних договорах, мають пріоритет перед нормами внутрішнього права. Норми права про розмежування підсудності містяться переважно у двосторонніх договорах про правові відносини й правову допомогу в цивільних справах [8, с. 7].

Між Україною та низкою європейських країн підписані двосторонні договори, у яких окреслені загальні правила підсудності справ про захист ділової репутації юридичної особи. Так, відповідно до ст. 1 Договору між Україною та Румунією «Про правову допомогу та правові відносини в цивільних справах» від 30.01.2002 р. юридичні особи однієї договірної сторони користуються на території другої договірної сторони щодо своїх немайнових прав таким самим правовим захистом, як і юридичні особи цієї договірної сторони. Юридичні особи однієї договірної сторони мають право вільно й без перешкод звертатися до суду, органів прокуратури в Україні (у випадку порушення права на недоторканість ділової репутації юридичної особи на території України) та органів Громадського міністерства в Румунії, органів нотаріату в Україні та публічних нотаріусів у Румунії (які надалі іменуються «установи юстиції») та в інші установи другої договірної сторони, до компетенції яких належать цивільні справи, можуть виступати в них, порушувати клопотання, подавати позови та здійснювати інші процесуальні дії на тих самих умовах, як і юридичні особи цієї договірної сторони [1; 2].

Аналогічне право на захист особистих немайнових справ, таких як право на захист ділової репутації юридичної особи зафіксовано в Договорі між Україною та Чеською Республікою про правову допомогу

в цивільних справах від 28.05.2001 р., Договорі між Україною та Латвійською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних, трудових та кримінальних справах від 23.05.1995 р., Договорі між Україною і Соціалістичною Республікою В'єтнам про правову допомогу і правові відносини в цивільних і кримінальних справах від 06.04.2000 р.; Договорі між Україною та Республікою Грузія про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах від 09.01.1995 р.; Договорі між Україною та Естонською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах від 15.02.1995 р.; Договорі між Україною та Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 07.07.1993 р.; Договорі між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 24.05.1993 р. тощо; на багатосторонньому рівні: - Конвенція про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22.01.1993 р. [1; 2].

Законодавство більшості європейських країн не містить спеціальних правил визначення міжнародної підсудності в справах про захист ділової репутації юридичної особи. Як наслідок, одні й ті самі норми законодавства держави застосовуються для врегулювання внутрішньо територіальної підсудності й за аналогією – для врегулювання міжнародної підсудності. Німецький правознавець Х. Шак називає такі норми про внутрішню територіальну підсудність нормами «подвійної функціональності» [9, с. 90].

Головними європейськими документами, що регламентують правила міжнародної підсудності є Брюссельська конвенція 1968 р. та Регламент № 44/2001. Відповідно до ст. 5 Регламенту № 44/2001 Ради ЄС про юрисдикцію, визнання й виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах, спори, що виникають із цивільних правовідносин, деліктів та квазиделіктів розглядаються в судах держав-членів ЄС, на території яких була вчинена чи може бути спричинена шкода, а також у відношенні справ про філіали, представництва та інші установи – в судах за місцем знаходження цих філіалів, представництв чи установ. Місцем знаходження юридичної особи визначається за цим Регламентом: місце реєстрації, місце знаходження юридичної особи, місце здійснення діяльності [5; 6, с. 147].

За законодавством ФРН позови із протиправних дій у справах про захист ділової репутації юридичної особи подаються за місцем вчинення дії. Дія § 32 ЦПК ФРН поширюється на позови про відповідальність за поширення відомостей, що підривають кредитоспроможність іншої особи або завдають іншої шкоди його підприємницькій діяльності. При цьому мова йде про додаткове правило підсудності, яке діє поряд із правилами загальної підсудності, а не про виключну підсудність. Слід зазначити, що під час публікації відомостей може виникнути «розкиданий делікт», відомий німецькому праву. У подібних випадках німецьким правом як місце події розгляда-

ється місце дії та місце настання наслідків. Потерпілий отримує право вибору між кількома судами. У контексті Інтернету теорію «розкиданого делікту» можна застосувати, обґрунтувавши можливість звернення до суду за місцем знаходження сервера, з якого виходять негативні відомості. Однак якщо сервер знаходиться за межами ФРН, інша держава навряд чи буде керуватися цим правилом. Як наслідок, за відсутності міжнародно-правового регулювання, заснованого на теорії «розкиданого делікту», альтернативи в позивача немає. *Теорія «розкиданого делікту» за умови її міжнародного визнання здатна створити позивачеві можливість вибору суду, сприятливого для нього.* Якщо суперечки виникатимуть із правовідносин в Інтернеті, вона дає можливість необмеженого вибору юрисдикцій. За «розкиданого делікту» може виникнути така ситуація, як *forum shopping*. Під *forum shopping* мається на увазі систематичне використання в декількох державах існуючої паралельно з іншими міжнародної підсудності з метою отримання певних правових або фактичних переваг. У *forum shopping* позивач використовує надане йому право вибору серед декількох судів. Під час вибору найбільш сприятливого суду позивач керується такими критеріями: 1) яке матеріальне право застосує суд; 2) рівень судових витрат; 3) швидкість судового розгляду справи і т. д. [7].

Forum shopping слід визнати правомірним явищем, яке виникає через конфлікт юрисдикцій. Слід зазначити, що практику ФРН не підтримують інші держави. Теорія «розкиданого делікту» не отримала визнання в національних правових системах інших держав.

У законодавстві Швейцарської Конфедерації позови про порушення прав особистості пред'являються за місцем проживання позивача чи відповідача. Можливість порушення провадження за місцем вчинення протиправної дії не передбачена, але допускається *forum prorogatum*, тобто визнання компетенції швейцарського суду на підставі пророгаційної угоди сторін. За уявної альтернативи для позивача в реальності такої альтернативи може не бути, якщо між державою позивача й відповідача відсутній договір про правову допомогу або взаємність про визнання іноземних судових рішень [7].

Іспанське законодавство має дещо інший підхід. Справи про захист недоторканості ділової репутації віднесені до компетенції суду за місцезнаходженням позивача, а у разі, коли позивач знаходиться за межами Іспанії, до суду, в окрузі якого мало місце діяння, яке порушило основне право, що є предметом спору. Таким чином, на відміну від законодавства Швейцарії, законодавство Іспанії допускає *forum delicti* за певних умов, щоб право позивача не залишилося без судового захисту [7].

Нормами загального права Великої Британії передбачено, що будь-яка юридична особа може скористатися юрисдикцією англійського суду чи потрапити під його юрисдикцію лише за умови, що відповідач буде належним чином повідомлений про судовий розгляд справи в англійському суді [9, с. 77].

Висновки. Підсумуємо, що згідно із Законом України «Про міжнародне приватне право» та низкою двосторонніх договорів до особистих немайнових прав, таких як право на недоторканість ділової репутації юридичної особи, застосовується право держави, у якій мала місце дія чи інша обставина, що стала підставою для вимоги про захист таких прав або право держави місцезнаходження юридичної особи. Отже, якщо мала місце обставина на території України, то за захистом своїх немайнових прав необхідно звертатися до українських судів, якщо ж на території іншої держави, то, відповідно, до суду тієї держави.

Водночас законодавчо не закріплено право позивача на звернення до суду за місцем настання наслідку від цього діяння, як це передбачено німецьким законодавством. Тому актуальним є внесення змін до ст. 22 Закону України «Про міжнародне приватне право» й викладення цієї статті в такій редакції: «До особистих немайнових прав застосовується право держави, у якій мала місце дія чи інша обставина, що стала підставою для вимоги про захист таких прав або право держави за місцем настання наслідку від такого діяння, якщо інше не передбачено законом».

Важливим аспектом є подальше впровадження та імплементація теорії розкиданого делікту в загальні правила підсудності для цієї категорії справ, оскільки це дає певні переваги позивачу в контексті захисту свого порушеного права в умовах швидкого зростання інформаційних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Договір між Україною та Угорською Республікою про правову допомогу в цивільних справах від 02.08.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/860_013.
2. Договір між Україною та Чеською Республікою про правову допомогу в цивільних справах від 28.05.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/203_018.
3. Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 07.10.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/997_619.
4. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22.01.1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_009.
5. Регламент 44/2001 про юрисдикція, визнання і виконання судових рішень по цивільним і комерційним справам від 22.12.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a84/page.
6. Лев М. Відсутність юрисдикції як підстава для відмови у визнанні та приведенні до виконання судових рішень держав Євросоюзу (на прикладі Англії) / М. Лев // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2013. – Т. 2. – № 6–2. – С. 147–150.
7. Талимончик В. Международная подсудность дел о диффамации / В. Талимончик [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.juristlib.ru/book_9494.html.
8. Черняк Ю. Институт международной подсудности в государствах Европейского Союза та в Україні: сьогодення і майбутнє / Ю. Черняк // Адвокат. – 2004. – № 4(43). – С. 7–10.
9. Шак Х. Международное гражданское процессуальное право / Х. Шак. – М. : БЕК, 2001. – С. 519 с.